

BARDKONTAKT 2022

Pamäť krajiny a ľudí, alebo aby rozvoj neznamenal stratu charakteru

Mgr. Zora MYSLIVCOVÁ – LEHOCKÁ

Združenie Borová hora, 960 01 Zvolen, Kozačeka 22

Pamäť krajiny a ľudí, alebo aby rozvoj neznamenal stratu charakteru

Mgr. Zora MYSLIVCOVÁ – LEHOCKÁ

Združenie Borová hora, 960 01 Zvolen, Kozačeka 22, borovahorazvolen@gmail.com

Abstrakt

Príspevok zo Zvolena je z praxe. Prezentujeme občianske aktivity vyvíjané na záchranu hodnôt kultúrneho dedičstva kultúrnej krajiny. Činíme tak na podklade tézy: Charakter kultúry sa odvíja od charakteru krajiny.

Aplikovaním príkladov zdôvodňujeme nutnosť celistvého prístupu k prírodnému a kultúrnemu dedičstvu krajiny (ku krajinnému dedičstvu) vo všetkých fázach procesu. Pričom špecifické javy krajiny vnímame v súlade s európskymi etickými normami ako spoločné európske dedičstvo. Všímame si ako je nadradená európska legislatíva akceptovaná územnými dedičmi, tiež ako sú v praxi rešpektované zákony SR.

Z aspektu muzeologicky s pedagogickým vzdelaním skúmame javy a procesy najmä v oblasti archeologického kultúrneho dedičstva (ďalej AKD). Na jednotlivé lokality nazeráme cez prizmu poznatkov a dôverného vzťahu k mestu a miestu.

V závere príspevku predstavujeme víziu uplatnenia hodnôt AKD pre zachovanie kultúrnej kontinuity. Zmieňujeme sa o mestskom podpornom Poznávacom programe, ktorý sme iniciovali so založením Združenia Borová hora (2005). Edukačné aktivity pre záchranu európskych dedičných hodnôt vo Zvolene vyvíjame viac ako dve desaťročia.

Kľúčové slová: korelácia krajiny a kultúry, imanentné hodnoty krajinného dedičstva, archeologické kultúrne dedičstvo in situ, kategória archeologická rezervácia, udržanie kontinuity kultúrneho vývoja

1. Úvod do problematiky

Združenie Borová hora sme založili na záchranu hodnôt Borovej hory, lokality s charakterom prírodnej a kultúrnej pamiatky, a iných ohrozených lokalít (krajinného dedičstva) regiónu. Čím sú charakteristické hodnoty kultúrnej krajiny/krajinného dedičstva Zvolena ohrozované a prečo treba držať nad nimi občiansky dohľad už viac ako dvadsať rokov?

Netreba zdôrazňovať, že záchrana objektu či javu pred zánikom znamená prvorado zabezpečenie legislatívnej ochrany. Pre dvojrezortnú pamiatku Borovú horu sa doposiaľ nepodarilo zabezpečiť žiadnu formu štátnej ochrany. Charakteristický znak, priam atribút kultúrnej krajiny Zvolena, zarovno s Pustým hradom a Zvolenským zámkom nepožíva ani len ochranu obce/mesta. Naopak, v časoch hodnotovej krízy a šírenia dezinformácií sa hoaxy stvrdené pečiatkou kompetentných obvykle stávajú pravdou. S tým sa boríme.

2. Charakteristické hodnoty kultúrnej krajiny/krajinného dedičstva vo Zvolene

Retro- obraz krajiny

Zvolen sa rozprestiera v sútoku meandrujúcich riek na poriečnej nive prietokového jazera Prahrona lemovanej zalesnenými vrchmi a kopcami s oráčinami. Krajinu charakterizuje hojnosť vodných tokov, prameňov, i minerálnych. Z nich minerálny prameň s mnohopočetnými vývermi na návrší travertínového pahorku bol prírodným zdrojom kultúrneho javu pravekého kultu. Pre krajinu juhu Zvolenskej kotliny je charakteristickým znakom hojné osídľovanie od praveku ľudstva. Stopy po osídlení sú zistené na riečnych a travertínových terasách na vrchoch a kopcoch. Prví obyvatelia sa

usádzali na miestach, ktoré boli jednak chránené od záplav, jednak prirodzene chránené vodnými tokmi. Slovanské osídlenie, ktoré sa predpokladá pod Pustým hradom, nebolo doposiaľ jednoznačne identifikované. Indície však naznačujú miesto vo vnútornom uhle sútoku riek na náplavovej vyvýšenine kruhového tvaru s názvom Krivá púť (obr. 1). Množstvo archeologických nálezov v širšom okolí, severovýchodným smerom od Krivej púte, indikuje rozsiahle zázemie slovanského hradiska. Prvá sakrálna stavba Kostol sv. Mikuláša je lokalizovaná na zámockom pahorku. [...] Zvolen je jedno z najstarších miest územia Slovenska. Vyvinulo sa pod „kráľovským domom“ Zvolenským zámkom pri diaľkovej ceste, na trhovom mieste. Historické jadro mesta je chránené v Pamiatkovej zóne Zvolen. Priestor námestia je tiež chránený. Mimo jednotlivých architektonických národných kultúrnych pamiatok (ďalej NKP) má ochranu ako NKP s názvom Kostol sv. Alžbety a park. Na námestí boli od 19. storočia založené tri parky.

Retro-obraz krajiny Zvolena je načrtnutý podľa fotodokumentov spred 90 až 114 rokov a znalostí nadobudnutých bádáním. Mimo zrejmeho krajinného obrazu sú medzi charakteristickými znakmi krajiny uvedené menej známe poznatky objasňujúce hodnoty krajiny a kultúry, ktoré nie sú výrazne badateľné. Z pamäti ľudí sa preto vytratili. Imanentnou hodnotou však dotvárajú charakter krajiny. Ako vyplýva z empirie a komparatívne fotografie to dokladajú, pamäť krajiny mizne a pamäť ľudí sa tiež vytráca. Tento zreteľ zdôvodňuje právo dedičov krajiny poznať a pochopiť charakteristické znaky krajiny. Poznávaním kultúrneho vývoja je možné lepšie chápať zmysel ochrany krajiny ako dedičstva.

Obr. 1: Krajina Zvolena pri pohľade z pustohradskej rozhľadne v 30-tych rokoch 20. storočia. V prvom pláne Krivá púť, vpravo na lúke lemovanej krivkou cesty vidieť stopy po meandroch Slatiny, ďalej mesto rozrastajúce sa „za múry“. Centrálnu polohu zaujíma Borová hora s architektonickou dominantou Ozdravovne mesta Zvolen autora G. Stadtruckera. Dokument z archívu G. Lehockého.

Krajinné dedičstvo

Vyššie vymenované krajinné prvky, objekty, javy a vzťahy považujeme za súčasť krajinného dedičstva Zvolenčanov. S ďalšími charakteristickými znakmi utvárajú charakter krajiny, ktorým sa odlišuje od iných krajín. Definovaný je vzájomným vzťahom prírodného a kultúrneho dedičstva. Za krajinné dedičstvo považujeme všetky viditeľné i neviditeľné hodnoty krajiny, ktoré sú prejavom zveľadovania prírodnej krajiny človekom od praveku ľudstva.

Stav poznania a miera akceptovania poznatkov o sledovaných lokalitách krajinného dedičstva Stručná genéza pôsobenia pri nadobúdaní poznatkov od začiatku tisícročia

V počiatkoch pôsobenia pri záchrane hodnôt krajinného dedičstva Borovej hory vo Zvolene boli oporou názory odborníkov, ktorí sa problematikou zaoberali z aspektu príslušného vedného odboru. Kmeťovia problematiku odborne formulovali, no najmä utvrdili svojimi názormi smerovanie za verejný záujem udržania hodnôt. Argumenty adresovali vtedajšiemu primátorovi Ing. Vladimírovi

Maňkovi [13]. Ponúkal vtedy mestský majetok bývalej Ozdravovne mesta Zvolen na Borovej hore na privatizáciu ako schátranú budovu s príľahlým pozemkom. Osobnosti vedy mu dostatočne objasnili riziká výstavby na návrší a varovali pred následkami. Nechýbal ani otvorene formulovaný názor so záverom o kamufláži [13].

Ďalším zreteľom argumentácie hodnôt pred prijatím nového zákona o pamiatkach boli európske etické normy. Po signovaní sa stávajú záväzné pre implementáciu do zákonov štátu. Prvým bol Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, nasledoval Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (2001) [2]. V zmysle dohovorov sme na podkladoch vlastného archívneho bádania spracúvali pre kompetentných pracovníkov verejnej správy, univerzitných pracovníkov, ústavov a ministerstiev (MK SR, MŽP SR) odborné rešerše či prieskumné štúdie [11,12].

Určené boli na urýchlenie a uľahčenie procesov zabezpečenia primeranej ochrany lokalít predstavujúcich imanentné hodnoty krajinného dedičstva. Pripomienkovali sme tiež tvoriaci sa nový územný plán vo všetkých fázach príprav. Prakticky sme prispeli k jeho tvorbe. Pre potreby územného plánovania sme nezištne spracovali topografiu archeológie Zvolena s výstupmi k lokalitám Borová hora a Haputka (konzultovanú s archeológom Dr. R. Malčekom). Polykultúrne archeologické lokality sa dostali do Územného plánu Zvolena (2004) [16] prostredníctvom Krajinného-ekologického plánu Zvolena (ďalej KEP) [4] vyhodnotenú ako top-lokalitu. Požiadavka spracovania KEP-u na Katedre plánovania a tvorby krajiny Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene vzišla od aktivistov. Spracovanie Krajinného-ekologickej štúdie Borová hora (2019) [1] na tej istej katedre TU vo Zvolene však Mesto Zvolen neakceptuje a expertná štúdia nie je prístupná verejnosti.

Borová hora – pahorok uprostred Európy, kde príbeh krajiny a človeka je zapísaný v travertíne

Najvýznamnejšia lokalita z archeologického bohatstva Zvolena zaujíma centrálnu polohu v krajine. Do riečnej rovne predsunutý travertínový pahorok poskytoval pravekým obyvateľom takmer kruhový výhľad. Hron obmývajúcí Z a SZ úpätia bol ochranou. Prirodzenej strategicko-ekologickej výhode miesta prospela poloha v blízkosti diaľkových, od praveku obchodných ciest a neďalekých rudných zdrojov. Zisťovací výskum archeológa R. Malčeka (2001) potvrdil pôvodné nálezové súvislosti, kultový význam jazierka i pahorku a analógiu s nálezmi, o ktorých sú knižné zmienky po stáročia [8].

Obr. 2 : Návršie Borovej hory s minerálnym prameňom Jazero. Obr. vľavo – stav začiatkom 20. storočia, vpravo – súčasná krajina návršia pahorku sa po viac ako storočí javí ako relatívne nenarušená; obr. v strede – záhradný domček na Z svahoch pod lesíkom borovíc si vybavil záhradkár vlastným bazénom na vlastnej terase.
Foto: Z. Myslivcová, obr. vpravo: Ľ. Mojžišová

Špecifikom archeologického náleziska je ochrana pravekého kultového miesta sedimentmi travertínu. Je jedným z dôvodov, prečo je Borová hora najzachovalejším archeologickým náleziskom praveku v regióne. V synergicky umocnenom efekte vrstiev archeologického kultúrneho dedičstva prestúpených vrstvami travertínu predstavuje nekonečnú výpovednú hodnotu o vývoji krajiny a ľudskej kultúry. Vzhľadom k skutočnosti, že o spiritualite pravekých obyvateľov sa vo všeobecnosti

veľa nevie, môže budúcim generáciám bádajúcim nedeštruktívnymi metódami výskumu poskytnúť cenné informácie o spolužití pravekých predkov s prírodou.

Kultúrne archeologické vrstvy na travertínovom podloží majú vzácnu výpovednú hodnotu o vývoji krajiny a kultúry, iba pokým nie sú narušené. Platí totiž: Archeológia je kniha, ktorá sa dá čítať iba raz. Vyžadujú preto výlučne neinvázne metódy a technológie výskumu. Deštruktívny výskum i v prípade realizovania archeológom by spôsobil zánik hodnôt aditívne obohacovaných prírodou a človekom po tisícky rokov. I z najzachovalejšieho a najvýznamnejšieho archeologického náleziska sa po takomto výskume stáva bývalé archeologické nálezisko.

Pri uvedení, že aktívny minerálny prameň Jazero je to isté kultové jazierko čo bublalo v praveku ľudstva, pri úcte ku dedičstvu krajiny, k minulým generáciám, je ľahšie pochopiť genius loci lokality. Z poznania hodnôt vyplynie zachovanie krajinného dedičstva pre budúce generácie samo. Súčasnici nemáme žiadne vážne dôvody na spôsobenie zániku charakteristického znaku, priam atribútu krajiny Zvolena. Pustý hrad, Zvolenský zámok majú zabezpečenú ochranu štátom ako NKP. Tam výstavba víl ani privatizácia na účely luxusného sociálneho zariadenia nehrozí. Udržanie kultúrnej kontinuity na Borovej hore vidíme zachovaním in situ a zabezpečením štátnej ochrany [2].

Haputka – prvotné osídlenie regiónu na migračných trasách ľudských societ

Lokalita Haputka je ľavobrežná terasa Slatiny pred sútokom s Hronom. Pôvodne rozľahlé riečne terasy známeho archeologického náleziska Poddrahy s časťou Haputka tvoria pruh v závere juhu centrálnej časti Zvolenskej kotliny pod vrchom Drahy. Haputka sa nachádza v západnej časti pruhu na úpätí Pustého hradu. Staršími zbermi na oráčinách a počas výstavby objektov je doložené polykultúrne archeologické nálezisko. Pôvodné nálezové súvislosti sú potvrdené náhodne umiestnenou sondou pred výstavbou skladu. Skúmal a zakreslil ich archeológ R. Malček (1999). [7] Podrobná kresba nás utvrdila v interpretačnom zámere muzeologicky založenom na dvojgeneračnom vzťahu k lokalite. Napriek skutočnosti, že Haputka sa nachádza v priemyselnej zóne, je doposiaľ vzácne zachovanou esenciou priestoru migračných trás ľudských societ. Priam ideálnym miestom pre interpretáciu javu prvotného osídľovania priestoru Zvolena na autentickom mieste formou archeologického skanzenu. So záujmom presadiť pre zvolenské deti „živú učebnicu praveku“ pripomienkujeme všetky rozvojové dokumenty dve desaťročia. Ochranu lokality, ktorá hraničí s rozsiahlym chráneným územím Pustého hradu, sa však nepodarilo zabezpečiť ani skrz pamiatkovú inšpekciu ministerstva. Zadoštučením je plánovanie (cit.) „objektu Archeoskanzenu Haputka na zatraktívnenie Pustého hradu...“ z prebytku hospodárenia mesta. Tak uvidíme.

Obr. 3: Krajina prielomu Hrona pred storočím. Na ľavom brehu meandrujúcej Slatiny Poddrahy s archeologickou lokalitou Haputka na úpätí Pustého hradu. Oproti na pravom brehu rieky Slatiny, pred sútokom s Hronom, je archeologická lokalita Krivá púť. Dokument z archívu G. Lehockého. vpravo – **ten istý pohľad na krajinu** na požiadanie nasnímal zo Zvolenského zámku J. Števonka počas Dní európskeho kultúrneho dedičstva 2016, ktoré sme iniciovali.

Borová hora a Haputka sú archeologické lokality, kde sú hodnoty pod zemou – neviditeľné, teda mimo poznania či výrazného záujmu verejnosti. Obe významné lokality sú nechránené štátom. Žiadne archeologické nálezisko z praveku ľudstva nie je v archeologicky bohatom Zvolene chránené. Ako je to s historickou časťou mesta, ktorá je dvojnásobne pamiatkovo chránená a na očiach verejnosti?

Námestie – národná kultúrna pamiatka v Pamiatkovej zóne Zvolen

Pamiatková zóna Zvolen (ďalej PZ) je vymedzená líniou mestského a zámockého opevnenia.

O nerešpektovaní ochrany PZ nasvedčuje fakt, že v jeden týždeň sme zaznamenali búranie mestských hradieb na troch rôznych miestach. Počas tzv. rekonštrukcie námestia na námestie tretieho tisícročia došlo k deštrukcii podzemných kultúrnych vrstiev námestia vrátane príkostolného cintorína. Nezavážila ani dvojnásobná ochrana NKP v PZ. Bez primeranej sprievodnej projektovej dokumentácie došlo k vybárogovaniu centra jedného z najstarších miest územia Slovenska.

Fenomén parkového námestia vo Zvolene

Založením najstaršieho z parkov v polovici 19. storočia bola vnesená hodnota nového fenoménu. Park priniesol novú kvalitu s dovtedajším účelovým využívaním priestoru námestia. Nasmerovaním ku katolíckemu kostolu bolo miesto na park medzi kostolmi zaujaté na poldruha storočia. Úpravy realizované počas prvej ČSR umocňujú kompozičnú väzbu parku na architektúru katolíckeho kostola. Potvrdzujú zmysel a funkciu verejného parku v novej demokracii. V súvislosti s ustanovením Zvolena za sídelné mesto Pohronskej župy vystupuje do popredia reprezentatívna funkcia parku. (obr. 4)

Na historickom zvolenskom námestí boli cielene založené tri samostatné parkové dispozície. Severný – terajší Park. Ľ. Štúra a južný park boli založené v 30. rokoch 20. storočia v súvisi s modernizovaním a vydláždením námestia cez ktoré viedla štátna cesta. (obr. 4) Všetky parky boli vizuálne prepojené. Námestie Zvolenčania vnímali ako jeden veľký park. Jav parkového námestia bol charakteristickým znakom Zvolena v 20. storočí. Parky svojou prírodnou podstatou umocňovali genia loci historického mesta. Poznaním vývoja fenoménu parkového námestia vo Zvolene je možné lepšie chápať dôvody ochrany NKP Kostol sv. Alžbety s parkom v Pamiatkovej zóne Zvolen. Predmetom pamiatkovej ochrany NKP je komplexný architektonicko-urbanistický celok kultúrnej pamiatky vrátane rozmanitosti urbanistických štruktúr, slohových, dobových modifikácií a kultúrnych vrstiev pod terénom [15].

Ako z uvedenia sledovanej problematiky vyplýva, problém nie je v nadobúdaní poznatkov o hodnotách krajinného dedičstva. Váži v nezájume kompetentných poznať a osvojiť si poznatky.

3. Udrží si krajina uprostred Európy (a územní dediči krajiny) svoj charakter?

Podľa Európskeho dohovoru o krajine (ďalej EDoK) je krajina základná súčasť európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva. Aké sú praktiky územných dedičov uplatňované k prírodnému a kultúrnemu dedičstvu, ktoré je dedičstvom Európanov?

V príspevku si ďalej budeme všímať mieru akceptovania poznatkov o krajinnom dedičstve regiónu, európskych etických noriem formulovaných v dohovoroch, ktoré SR signovala a sú nadradené legislatíve SR, tiež zákonov SR, vrátane mestského zákona, akým sa po schválení poslancami stal Územný plán Zvolena (ÚPN 2004).

Obr. 4: Historický mestský verejný park založený v polovici 19. storočia upravený s fortieľom za prvej ČSR umocňuje kompozičnú väzbu parku na architektúru katolíckeho kostola.

vpravo – Zvolenské námestie nasnímané zo Zvolenského zámku zobrazuje novo vydláždené námestie s dominantami kostolných veží a troma parkami; vidieť námestie komponované na SJ osi s masívom Krížnej a výhľadmi do širšej krajiny. Oba dokumenty z 30. rokov 20. storočia sú z archívu G. Lehockého.

Obraz krajiny po storočí ako obraz plánovacej reality

Meandrujúce rieky Hron a Slatina sú pol storočia regulované. Na komparatívnej fotografii toku Slatiny pred sútokom do Hrona, nasnímanej zo Zvolenského zámku s odstupom storočia, rieku ani nevidno (obr. 3). Charakteristický znak regiónu – pramene a bohatstvo minerálnych vôd tiež patrí minulosti. Ohrozované výstavbou sú znečistené a strácajú sa. Jedinečný prírodný zdroj minerálny prameň Jazero, ktorý je zdrojom bohatstva prírodného a kultúrneho javu Borová hora vo Zvolene je doposiaľ aktívny. Vzácné archeologické nálezisko na západných svahoch pahorku je relatívne zachované. Návršie je podľa komparatívnych fotografií tiež nevelmi zmenené (obr. 2). Iba svahy a travertínové terasy obsadené záhradkármi a arborétom, sú zalesnené (obr. 1, obr. 2). Obraz holej travertínovej kopy s oráčinami na terasách je zmenený, hodnoty v útrobach pahorku sú však zachované. Krehký hydrogeologický systém so širšími súvislosťami, napríklad aj so sliáčskymi kúpeľmi je funkčný. Zatiaľ je ohrozovaný iba nie príliš zodpovednými plánmi. ÚPN (2004) zabezpečuje ochranu Borovej hory z viacerých aspektov. Hlavnou chybou však je, že sa nedodržiava a navyše prekrúca. Napríklad v závažných regulatívoch je stanovené zaobstaranie a schválenie územného plánu zóny mestskej časti Podborová s Borovou horou. Územný plán je platný od decembra 2004 a územný plán zóny dosiaľ nie je obstaraný. Pritom Krajinársko-ekologická štúdia (ďalej KEŠ 2019) ktorú zadalo Mesto Zvolen by mohla poslúžiť ako podklady k tvorbe. Na MsÚ Zvolen však uprednostňujú investorov. A realita? Spomedzi charakteristických znakov Zvolena akým sú holé kopce zmizne posledný rozložitý. Na rozparcelovanom kopci Sarvaška v mestskej časti Podborová vyrastie podľa zmien ÚPN diktovaných investorom 300 domov.

Na Borovej hore je podľa ÚPN stop výstavbe nových objektov. Pre vedúceho odboru naopak poslúži KEŠ s logom TU vo Zvolene na zakreslenie celkom nového veľkého objektu podľa požiadaviek iného solventného investora. Aktivitami na zmarenie nezmyselného doplnku k ÚPN sme začínali so záchranou vzácnej lokality. Chystá sa ďalší? Natíska sa otázka: Nestráca územné plánovanie vo Zvolene zmysel?

Aby kroky pri prístupe ku krajinnému dedičstvu neboli zvrátené

Charakteristické zvolenské parkové námestie

Miliónová rekonštrukcia námestia sa udiala na ohlásenú zmenu stavby. Bez poznania vývoja NKP, akú obnova pamiatky v chránenom území vyžaduje, sa išlo rovno do stavebného konania. Čo sa dá očakávať od zvrátených plánovacích postupov? Centrálny mestský verejný priestor s tradíciou parkov sa začal riešiť výrubom stromov parku. Bez participácie občanov. Petície s 18 tisíc podpismi dostatočne vyjadrujú nespokojnosť s likvidáciou zaužívaného vzhľadu námestia. Mesto Zvolen ako

investor chránilo autorstvo projektanta a nie verejný záujem ochrany pamiatok v pamiatkovo chránenom území. Úsmevné bolo dodatočné zdôvodňovanie likvidácie 150-ročného parku kompetentnými. Tvrdenia, že išlo o priechodný priestor a nie park, sa dalo historickými obrazovými dokumentmi inštalovanými na stavbárskych ploch ľahko vyvrátiť.

Ostatný, Park Ľ. Štúra z dvojnásobne chráneného parkového námestia bol degradovaný na priechodný priestor k nákupnému centru. Novotvar v PZ znemožnil tiež vizuálne estetické prepojenie na osi Zvolenský zámok – Námestie – Krížna. Ideovú os smerujúcu od Zvolenského zámku cez Valašku, ďalší Pomník, ďalší novotvar tribúno-toalet rovno do karneru radšej nekomentujeme.

Borová hora – európsky unikát bez ochrany štátu a obce

Ak z úcty ku dedičstvu krajiny, k minulým generáciám pochopíte genius loci Borovej hory, spoznáte, že pre krajinné dedičstvo Borovej hory je jediným etickým riešením zachovanie pre generácie. Najúčinnšie sa javí zachovanie in situ [16] formou archeologickej rezervácie ako unikátne dedičstvo Európanov [2]. Z Európskeho dohovoru o archeologickom dedičstve však SR kategóriu archeologická rezervácia neimplementovala. Na archeologickú obec sme sa preto obrátili o podporu pri inštitucionálnom zavedení kategória archeologická rezervácia. Zabezpečila by sa tým kontinuita typologicky reprezentatívnych lokalít, zjednotili formy ochrany a interpretácie archeologického kultúrneho dedičstva jednotlivých nálezísk s právnymi normami, ktoré prevzali z európskych etických noriem okolité štáty.

Ako sa zaoberala Komisia pre Borovú horu zabezpečením ochrany významnej lokality? Nijako. Členovia komisie riešili využitie Borovej hory. Zapodievanie sa hodnotami a významom unikátnej lokality ich zdržovalo. Nemohli preto riešiť definovanie hierarchie významov stanovených z aspektu odbornosti jednotlivých členov. Neriskujeme nevratný zánik hodnôt uplatňovaním zvrátených postupov, keď sa rieši využitie nechránených hodnôt pred ich poznaním a zhodnotením?

Haputka - na autentickom mieste polykultúrneho archeologického náleziska archeoskanzen

Ako je to s ďalšou lokalitou, kde hodnoty nie sú zjavné, lebo sú podzemné? Mizne pred očami bez systematického výskumu. Pritom nestor modernej slovenskej archeológie Budinský – Krička nazval Haputku panenskou pôdou archeológie. Bolo ľahké promptne reagovať na výstavbu skladov či na plány zriadenia „centra lesnej enviroturistiky mládeže“ s 80. parkovacími miestami na archeologickej lokalite Haputka pod Pustým hradom. Autentické zážitky z detstva popri otcovi zanechali stopu. Gustáv Lehocký (Zvolen 1908 – Zvolen 1989) externý pracovník AÚ SAV v Nitre, učiteľ, regionálny historiograf zachránil v čase povojnového budovania a neskoršej výstavby zimného štadiónu zberom množstvo archeologických nálezov. Medzi nimi tri zo známych zvolenských depotov, z toho z Haputky dva – depot hrivien a depot mečov. Je ľahké robiť výstavy keď archív tritisíc fotografií obsahuje dokumenty k akejkoľvek téme viazanej k regiónu. Náročnejšie bolo na KPÚ v Banskej Bystrici presvedčiť komisiu o požiadavke ochrany lokality. Komisia účelovo poprela hodnoty a potreby ochrany lokality. Vtedajší riaditeľ neprevzal prieskumnú štúdiu k lokalite Haputka ani pre neho zostavenú obrazovú rešerš Bronzové depoty zo Zvolena. Nálezy z Haputky sú často zavádzajúco uvádzané ako nálezy z Pustého hradu.

Edukačné aktivity – mestský podporný Poznávací program

Paralelne s aktívnou činnosťou za záchranu vybraných lokalít krajinného dedičstva sa venujeme edukačným aktivitám. Zvyšovať povedomie o hodnotách prostredia sa javí nevyhnutné. Žijeme v dobe, keď predstaviteľ mesta a neskôr kraja môže predávať minerálny prameň Jazero, ktoré dalo vznik bohatstvu prírodného a kultúrneho javu, na krivý posudok znalca ako záhradné jazierko vymurované z kameňa. V dobe, keď v stratégiách rozvoja sú ľudia/ľudské zdroje zaradené v kolónke ekonomické zdroje; v balíčku služieb pre cestovný ruch je pribalená aj pamiatka, len aby s ňou nebola

oštara; keď zmyslom rozvoja školstva v meste je uplatnenie žiakov na trhu práce. O to naliehavejšie sa javí nárok obyvateľov poznať a pochopiť, čo utvára prírodné a kultúrne dedičstvo krajiny, kde patria. Pragmatickým dôvodom je, aby mohli k dedičným hodnotám pristupovať primerane k ich významu. Z uvedených dôvodov no najmä preto, aby súčasníci neboli tými, ktorí dopustia prerušenie kontinuity kultúrneho vývoja z nedostatočnej zodpovednosti, sme iniciovali Poznávací program.

Zmyslom dlhodobého programu je prístup k novým poznatkom o krajinnom dedičstve regiónu. Založený je na téze : **Vzťah je možné nadobudnúť iba poznaním.**

Realizuje sa v dvoch rovinách: Mladí vedci, ktorí riešia tému Zvolena z aspektu príslušného vedného odboru nezištne prezentujú výstupy svojich výskumov jednak medzi sebou, jednak manažérom rozvoja, cestovného ruchu , pedagogickým pracovníkom, aktivistom etc. Manažéri môžu v zmysle nových poznatkov manažovať, učители učiť. Tok nových a hlavne pravdivých informácií je tak prístupný každému neobmedzene. Program je neobmedzený časovo i metódami. Prikláňame sa k alternatívnym, z nich najmä k zážitkovému učeniu. Pozornosť venujeme študentskej činnosti. Zárukou je, že študent pod vedením univerzitného pedagóga dospeje k novým poznatkom či ku zmysluplnej tvorbe. Viaceré bakalárske a diplomové práce s tematikou Zvolena, ktoré sme konzultovali to potvrdzujú.

Aktuálne 5 študentov/študentiek 5.ročníka Fakulty architektúry a dizajnu STU v Bratislave z ateliéru Dedičstvo pre rozvoj doc. Ing. Evy Kráľovej, CSc., za pedagogického pôsobenia Ing. arch. Beaty Polomovej, PhD. priblížilo zrealizovanie vízie riešenia nového funkčného využitia Borovej hory.

Vízia

Za roky pôsobenia pre záchranu hodnôt prírodného a kultúrneho dedičstva je naša vízia nezmenená. Naberá iba na razancii priamoúmerne s aktualizáciou voči nepravostiam ohrozujúcim nenahraditeľné hodnoty, ktoré utvárajú charakter krajiny.

Pamiatková zóna zostala štátom chránenou pamiatkovou zónou. Nezmenila sa na parkováciu ako ju medzi sebou identifikovali účastníci internetovej diskusie. Rozsiahle parkoviská, ktoré kumulujú horúcosť v meste postupne premieňajú na mestskú zeleň. Záhradné reštaurácie pod korunami stromov v dvorných traktoch bývalých záhrad za domami vyhľadávajú turisti. Veľká vydláždená plocha Zvolenského námestia sa opäť mení na parky. Zo studní opäť tečie voda. Dažďová voda z veľkej plochy námestia sa zachytáva na zálievku kvetov parkových záhonov tak ako inde vo svete.

Pivné stany prekryté igelitmi zmizli z námestia. Na pivárne sú sprístupnené zaklenuté pivnice pod historickými domami. V jednej z nich, pod historickým Mestským domom je zriadené lapidárium.

Historické jadro po ostatnej rekonštrukcii námestia deštruované opäť oživa turistami. Študenti v multidisciplinárnom tíme vytvorili podľa archeologickej nálezovej dokumentácie a archívnych obrazových dokumentov fiktívnu realizáciu niekoľkých zabudnutých objektov i s náznakom pôvodnej dlažby v okolí opäť funkčnej studne.

Mestský podporný Poznávací program zohral svoju rolu. Ktokoľvek z obyvateľov má prístup k pravdivým informáciám o hodnotách krajinného dedičstva Zvolenčanov. I školák dokáže previesť rovesníka odinakaľ po pamiatkach a pamätihodnostiach mesta. Pre turistov je sprístupnený moderný informačný systém, tiež preprava k pamiatkam a pamätihodnostiam v okrajových častiach mesta (Borová hora, Haputka, sútok Hrona a Slatiny a i.) Poznávací program o hodnotách krajinného dedičstva bol prínosným nielen v cestovnom ruchu a podnikaní, pochopiteľne. Zvýšil povedomie obyvateľstva o charakteristických hodnotách Zvolena, na ktoré by sa zabudlo. Kreativita mladých ľudí navracajúcich sa po štúdiách a študijných cestách späť do Zvolena je prínosom a oživením.

Archeoskanzen Haputka založený na popularizáciu archeologického bohatstva Zvolena na autentickom mieste sa stal skutočnosťou. Systematickým archeologickým výskumom sa zistili nové skutočnosti, ktoré v čase výstupov na Pustý hrad a počas školských výstupov skupina nadšených animátorov interpretuje. Pre školákov je to zážitok, na ktorý len tak ľahko nezabudnú.

Poznávacie centrum (pravdy) o krajine na Borovej hore

Pred dvoma desaťročiami sa podarilo občianskymi aktivitami zamedziť výstavbe víl na návrší Borovej hory. Následne s pomocou zodpovedných odborníkov zabezpečiť ochranu Borovej hory v ÚPN (2004.) Expertná štúdia KEŠ (2019) ktorú mesto najprv zadalo a potom ignorovalo sa po istých opatreniach nakoniec stala podkladom pre spracovanie Územného plánu zóny mestskej časti Podborová s Borovou horou. Nepochopenie zmyslu územného plánovania mestom Zvolen, ktoré sa prejavovalo ako závislosť od investorov pri zavádzaní systémových opatrení pri povinnosti ochrany a starostlivosti o charakteristické hodnoty krajinného dedičstva je odvrátená. Došlo k precedensu na Slovensku. Borová hora bola vyhlásená za chránenú časť krajiny s archeologickou rezerváciou. Akákoľvek výstavba na travertínovom pahorku, i dodatočne presadzovaná do ÚPN (2004) je úplne vylúčená. Účelové klamstvá a degradácia hodnôt zo strany predstaviteľov mesta Zvolen sa stali neslávnou minulosťou.

Na Borovej hore bolo zriadené Poznávacie centrum o krajine – regionálne krajinnno-ekologické centrum. Krajinný komplex Borovej hory sa stal prírodným laboratóriom študentov TU vo Zvolene a iných z okolia. Spoznávajú širšie vzťahy v krajine a nielen s dendrologickým zámerom ako doposiaľ.

Študenti Univerzity Mateja Bela začínajú prejavovať záujem o poznanie lokality spojenej s menom polyhistora, po ktorom nesie škola meno. Bol prvým osvieteným znalcom vzácnej lokality. Do ročenky Kráľovskej učenej spoločnosti v Londýne písal o doposiaľ aktívnom minerálnom prameni Jazero. Na Borovej bol, minerálnej vody sa napil. Zmienky o lokalite založené na empirii sú v jeho diele časté.

Pre mladých ľudí súčasnosti je učebnicou príroda a učebne sú v prírode, prípadne v azylovom dome Poznávacieho centra v bývalej Ozdravovni mesta Zvolen. Mladí ľudia ozdravujú svoj vzťah ku krajine, kde žijú. Upevňujú vzťah ku vzácnej lokalite o ktorej sa roky šíрили prekrútené pravdy a účelové klamstvá. Čo sa nešírilo, bola pravda o „kameňotvorných vodách“ (výraz M. Bela) a neviditeľných hodnotách, ktorými človek od praveku obohacoval pahorok nad nivou Prahrona. Poklady ostali uchované v zemi. Genius loci - miesta s tisícročnou pamäťou sa podarilo uchovať. Mladí často vyhľadávajú návršie pahorku s Jazerom kvôli poznávaniu, tvorivým zážitkom, no a kvôli stretnutiam s rovesníkmi. Obohacujúce sú stretnutia s umením. V tichom prírodnom prostredí klokotajúceho jazierka prevláda produkcia alternatívnych foriem umenia pre menej ľudí. Sú jednou z foriem poznávania sveta. Novú funkciu funkcionalistickej architektúry si užívajú iba doplnkovo. Tak ako interpretácia iných javov viazaných k lokalite, bola kreovaná v tímovej spolupráci študentov viacerých univerzít. Treba uviesť, vo všetkých fázach prístupu k lokalite (identifikácia hodnôt – ochrana a starostlivosť – interpretácia verejnosti) je uplatňovaný interdisciplinárny prístup. Pre pochopenie vývoja krajiny sa pri fiktívnej vizualizácii premien krajinného obrazu využíva napríklad archeologická projekcia. Použitím digitálnych „retrokukerov“ do dávnej minulosti je možné pochopiť geomorfológiu, tvorbu travertínu, ale tiež vývoj osídľovania a premien krajiny od praveku ľudstva.

Borová hora ako prirodzená odkazová schránka vývoja krajiny a ľudskej kultúry slúži širokej verejnosti

4. Záver

Domnievame sa, je najvyšší čas opäť ponímať uznať a rešpektovať krajinu ako dedičstvo, starať sa o dedovizeň. Tak to bolo prirodzené odjakživa. Ak sme uhli od zodpovednosti z plynulého zveľadovania hodnôt, bolo by užitočné obzrieť sa do minulosti a prebrať sa zo skleslosti. Znovu objavovať hodnoty krajiny, ktorá nám patrí a kde patríme. Poznávať a učiť sa chápať identitu krajiny a kultúry skôr, než o ne na trhu prideme.

Bibliografia

- [1] DANIŠ, Dušan – MODRANSKÝ, Juraj – VRBINIAKOVÁ, Lucia: Borová hora Zvolen – krajinársko-ekologická štúdia. Technická univerzita vo Zvolene pre Mesto Zvolen, 2019. 42 s., 8 príloh
- [2] Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný). Oznámenie MZV SR č.344/2001 Z. z.
- [3] Európsky dohovor o krajine
<https://minzp.sk/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/europsky-dohovor-krajine-european-landscape-convention/dohovor-krajine-rady-europy-3.html>
- [4] Krajinnno-ekologický plán mesta Zvolen Dostupné on line –
<http://strategia.zvolen.sk>
- [5] KUBIČKOVÁ, Klára: Budova ozdravovne Borová hora vo Zvolene. Návrh na vyhlásenie za národnú kultúrnu pamiatku, 2002. Rkp, 20 s.
- [6] KUBIČKOVÁ, Klára – MYSLIVCOVÁ, Zora – KOVÁČOVÁ, Dana: Ozdravovňa mesta Zvolen na Borovej hore autor Ing. arch. Gustáv Stadtrucker. Podklad pre vyhlásenie NKP, 2019. Rkp, 41 s.
- [7] MALČEK, Róbert: Zvolen – Haputka. Sonda 3/99. Kreslené dňa 17.11.1999. Vyhotoval Mgr. Róbert Malček (vedecká kresba, jednolist)
- [8] MALČEK, Róbert: Praveké náleziská v okolí Zvolena. In: Zvolen 1243 – 2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií. Mesto Zvolen, 2008. s. 11 – 18 ISBN 978-80-970077-1-3
- [9] MALČEK, Róbert: Praveké osídlenie Zvolena. Monografia mesta Zvolen, 2013, s. 86-90 ISBN 978-80-971236-7-3
- [10] MIŠÍK, Imrich: Borová hora pri Zvolene. Monografická štúdia s odborným návrhom na zriadenie a vyhlásenie za prírodovednú rezerváciu. Zvolen, 1962. Rkp, 112 s.
- [11] MYSLIVCOVÁ, Zora: Archeologická lokalita Borová hora. Európske kultúrne dedičstvo vo Zvolene. Prieskumná štúdia. Rkp, Zvolen, 2002.
- [12] MYSLIVCOVÁ, Zora: Lokality pravekého a včasnohistorického osídlenia vo Zvolene. Poddrahy s časťou Haputka. Rkp, Zvolen, 2003
- [13] Osobnosti vedy vyjadrujú nesúhlas a pohoršenie nad plánovanou výstavbou na Borovej hore. In: Nový Vpred Žurnál, č. 24 (11.6.2002)
- [14] PODOLINSKÁ, Alexandra – PODOLINSKÝ, Štefan: Zvolen – románska bazilika. Dostupné on-line
<https://apsida.sk/c/11414/zvolen-romanska-bazilika>
- [15] Rozhodnutie sekcie kultúrneho dedičstva MK SR z 1. augusta 2006 voči dvom odvolaniam Mesta
- [16] Územný plán mesta Zvolen. Zvolen 2004. Dostupné on line –
<http://strategia.zvolen.sk>
- [17] www.borovahorazvolen.sk

The memory of the country and the people, or So that development does not mean the loss of character

Mgr. Zora Myslivcová

Združenie Borová hora, Zvolen, borovahorazvolen@gmail.com

Abstract

The contribution from Zvolen is based on practice. We present civic activities developed to save the values of the cultural heritage of the cultural landscape. We do this on the basis of the thesis: The character of culture depends on the character of the landscape.

By applying examples, we justify the need for a holistic approach to the natural and cultural heritage of the landscape (to the landscape heritage) in all phases of the process. We perceive the specific phenomena of the country in accordance with European ethical standards as a common European heritage. We take note how the superior European legislation is accepted by territorial heirs, as well as how the laws of the Slovak Republic are respected in practice.

From the point of view of a museologist with pedagogical education, we examine phenomena and processes, especially in the field of archaeological cultural heritage (AKD). Individual localities are viewed through the prism of knowledge and intimate relationship to the city and place, which we have acquired through a two-generation relationship in a family environment. At the end of the paper a vision of applying the values of AKD to maintain cultural continuity and strengthen the cultural awareness of the population has been presented. We mention the city support Cognitive program that was initiated with the establishment of the Borová hora Association (2005). We have been developing educational activities to preserve European heritage values in Zvolen for more than two decades.

Key words: relationship of landscape and culture, immanent values of landscape heritage, archaeological cultural heritage (preserved) in situ, archaeological reserve, cultural evolvement continuity preser